

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту

Завідувач кафедру

 Катерина ПЕТРОВСЬКА

«24» листопада 2024 р.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ, ЯКІ
ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач другого рівня вищої освіти, групи м 23 СР-з

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітньо-професійна програма: Поствоєнна соціально-психологічна реабілітація

Людмила НЕСТЕРЕНКО

Керівник:

к.пед.н., ст. викладач Анастасія ПОПОВА

Рецензент:

к.пед.н., доцент Олена СТАРИНСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ.....	8
1.1.Сутність поняття «діти, постраждали від воєнних дій» та характеристика цієї соціальної групи.....	8
1.2.Соціально-психологічна підтримка дітей, які постраждали від війни як актуальна соціальна проблема.....	12
1.3. Основні проблеми захисту та соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від війни.....	18
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ.....	27
2.1. Досвід країн Європи у соціально-психологічній підтримці дітей, які постраждали від війни.....	27
2.2. Досвід країн США у соціально-психологічній підтримці дітей, які постраждали від війни.....	32
2.3. Досвід соціально-психологічної підтримки дітей у країнах, які пережили військові конфлікти.....	38
Висновки до другого розділу.....	43
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ.....	44
3.1. Програми та проекти з соціально-психологічної підтримки дітей , які постраждали від війни.....	44
3.2. Роль українських громадських організацій у наданні підтримки дітям, які постраждали від війни.....	50
3.3 Аналіз ефективних практик, форм, методів та практик у роботі з дітьми, які постраждали від війни задля впровадження в українську систему соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від війни.....	54
Висновки до третього розділу.....	57
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. У зв'язку з конфліктами та війнами, які відбуваються у світі, дитяча популяція стає однією з найбільш уразливих груп населення. Воєнні події мають серйозний вплив на психологічний стан дітей, їх соціальну адаптацію та загальний розвиток. В Україні існує потреба у допомозі дітям, які постраждали від воєнних конфліктів. Враховуючи те, що Україна переживає війну, багато дітей стають свідками насильства, втрати близьких та інших травматичних подій.

Згідно зі статистикою Міністерства реінтеграції та Національного інформаційного бюро, отриманою за дорученням Офісу Президента України, станом на вересень 2023 року, загинуло 503 дитини, 1115 отримали поранення, 394 зникли безвісти, 12936 були знайдені, а 19484 депортовані, з них 386 повернулися. Як зазначають, точно визначити кількість постраждалих дітей неможливо через активні бойові дії та часткову окупацію територій. Водночас усі діти України можуть вважатися постраждалими внаслідок війни через вплив різних травм.

Одним із ключових завдань фахівців є зменшення наслідків травматизації та подолання наслідків війни з метою запобігання негативним змінам у поведінці. Тому одним із пріоритетних напрямків допомоги дітям, які постраждали, є розвиток доступної та ефективної соціально-психологічної підтримки.

Різні аспекти цієї проблеми, зокрема ситуація дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій, досліджували такі науковці, як І. Артеменко, О. Андрухів, І. Кипич, І. Попович та інші. Тематика соціально-психологічної підтримки, її сутність та організація є об'єктом комплексних досліджень Я. Дубініної та Н. Лунченко. Проте проаналізовані джерела не охоплюють питання соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від війни в Україні.

Водночас, дослідження цієї теми дозволить виявити та проаналізувати різні методи та підходи до соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів. Український досвід у цьому напрямку може бути корисним для розвитку ефективних програм та методик допомоги дітям, а також для покращення системи соціально-психологічної підтримки в цілому. Зарубіжний досвід також є важливим, оскільки інші країни мають свої унікальні підходи до соціально-психологічної підтримки дітей, постраждалих від війни. Вивчення цього досвіду може допомогти виявити нові ідеї та методики, які можуть бути використані в Україні.

Необхідність дослідження цієї теми, актуальність, доцільність й об'єктивна потреба у систематизації досвіду та виробленні дієвих механізмів соціально-педагогічної підтримки дітей, які постраждали від війни, зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи **«Соціально-психологічна підтримка дітей, які постраждали від воєнних конфліктів: український та зарубіжний досвід»**.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічна підтримка дітей, які постраждали від воєнних конфліктів.

Предмет дослідження: теоретико-практичні засади соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів в контексті українського та зарубіжного досвіду.

Мета дослідження: обґрунтувати теоретико-практичні засади соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів в контексті українського та зарубіжного досвіду задля виявлення конструктивних ідей та впровадження їх у системну практику такої діяльності в Україні.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність поняття «діти, які постраждали від воєнних конфліктів» та схарактеризувати типові проблеми та потреби цієї соціальної групи.

2. Дослідити особливості соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів як актуальна соціальна проблема та визначити основні проблеми захисту та соціально-психологічної підтримки дітей цієї категорії.
3. Проаналізувати зарубіжний досвід соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів.
4. Проаналізувати український досвід соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів.
5. Визначити передові практики та інновації у сфері соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів та розробити рекомендації щодо її покращення у вітчизняній практиці.

Гіпотеза дослідження: розробка системи соціально-психологічної підтримки буде ефективною за таких умов: врахована сукупність теоретичних положень, що складають основу соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнного конфлікту; досліджено закордонний та вітчизняний досвід у цій галузі; виявлені та схарактеризовані передові практики, які будуть покладені в основу розробки рекомендації щодо соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів застосування ефективних методів та практик соціально-психологічної.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців, офіційних текстів програм соціально-психологічної підтримки); *конкретно-наукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з'ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів; структурно-логічний аналіз – для

виокремлення конструктивних ідей та передових практик в організації соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали вій війни; *прогностичний* – обґрунтування можливостей використання конструктивних ідей закордонного досвіду та передових практик для розробки рекомендацій в українську практику щодо соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів.

Практична значимість дослідження: результати дослідження можуть бути використані громадськими організаціями, урядовими структурами та фахівцями з соціальної роботи для розробки та впровадження програм та проєктів соціально-психологічної підтримки дітей, які постраждали від воєнних конфліктів. Також результати дослідження можуть бути використані для покращення стану українських дітей, які постраждали від воєнних конфліктів, та їх соціальної адаптації.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 67 найменувань, 15 з яких – іноземною мовою). Повний обсяг магістерської роботи становить 70 сторінок, основний зміст викладено на 55 сторінках.

Встановлено, що зарубіжні практики можуть бути адаптовані для умов України з урахуванням локального контексту.

4. В Україні сформовано низку ініціатив, спрямованих на допомогу дітям, які постраждали від війни. Основними суб'єктами надання такої допомоги є державні структури, громадські організації та міжнародні партнери. Серед проаналізованих практик виділено наступні напрями, які включають у себе програми підтримки: державні програми (програма соціально-психологічної реабілітації дітей у складних життєвих обставинах, яка включає елементи кризової психологічної допомоги, розвиток життєвих навичок та адаптацію до нових умов життя); проекти міжнародних організацій (ініціативи ЮНІСЕФ, «Карітас Україна» та Міжнародної організації з міграції зосереджуються на наданні гуманітарної допомоги, психологічної підтримки, а також створенні безпечних просторів для дітей і родин); проекти громадських організацій («СпівДія заради дітей» та «Точки Спільно»), забезпечують організацію освітніх, культурних і психологічних заходів для внутрішньо переміщених дітей та їх сімей); проекти, спрямовані на індивідуальну допомогу та інтеграцію в громаду (розроблено спеціальні методики роботи з дітьми, які мають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), зокрема через інтерактивні методи навчання та соціалізацію).

Однак аналіз виявив і певні проблеми: недостатнє фінансування програм, нестача кваліфікованих кадрів, відсутність чіткої координації між різними суб'єктами надання допомоги. Дослідження показало, що для створення ефективної системи соціально-психологічної підтримки в Україні необхідно враховувати міжнародний досвід і посилювати міжвідомчу співпрацю.

5. Узагальнено передові практики, зокрема використання мультидисциплінарного підходу, впровадження інтерактивних програм освіти та адаптації, створення спеціалізованих центрів для дітей і сімей. На основі аналізу розроблено рекомендації для української системи підтримки: посилення міжвідомчої співпраці; розвиток професійної підготовки фахівців,

інтеграція інноваційних методів терапії (наприклад, арт- і групова терапія, посилення травма-інформованого підходу в освіті, медицині та психології); залучення міжнародної підтримки для розширення ресурсів; збільшення фінансування та ресурсів для надання ефективної допомоги; активізація роботи громадських організацій у сфері соціально-психологічної підтримки дітей.

Висновки свідчать, що реалізація запропонованих заходів дозволить покращити систему соціально-психологічної підтримки дітей в Україні, сприяти їх адаптації та поверненню до нормального життя, а також забезпечить основу для сталого розвитку суспільства. Результати цього дослідження можуть слугувати основою для розробки ефективних програм і стратегій надання допомоги дітям, що постраждали від війни, сприяючи їхньому одужанню та поверненню до нормального життя.

Водночас дослідження відкриває перспективи подальшого аналізу, зокрема вивчення впливу інноваційних методик та розширення практик міжнародної співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодійний фонд допомоги дітям. Допомога дітям з інвалідністю, дітям-сиротам, дітям у складних життєвих обставинах | Kateryna Biloruska Foundation Україна. *Kateryna Biloruska Foundation*. URL: <https://biloruska.foundation/> (дата звернення: 03.10.2024).
2. БО "Життя понад усе". Допомога Українським сім'ям. URL: https://lifefoundation.com.ua/?fbclid=IwY2xjawFBCABleHRuA2FlbQIxMAABHwLbIjsLcN1ZqQHRUmi6VMFNnMZD-nhkU30iZcau4LYC14EFHBqDwYbNJA_aem_pp15sJ7771SjAHqpKGiSqA (дата звернення: 26.10.2024).
3. Васильків О. Понятійні виміри соціально-психологічної допомоги населенню. URL: <https://doi.org/file:///C:/Users/User/Desktop/admin,+163-170+Васильків.pdf> (дата звернення: 23.08.2024).
4. Волонтери та НУО входять до “елітної ліги” за рівнем суспільної довіри – дослідження ІСАР Єднання про “третій сектор” – Єднання. *Новини – Єднання*. URL: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12633-volontery-ta-nuo-vkhodiat-do-elitnoi-lihy-za-rivnem-suspilnoi-doviry-doslidzhennia-isar-yednannia-pro-tretii-sektor> (дата звернення: 26.10.2024).
5. Головна – Голоси дітей. *Голоси дітей*. URL: <https://voices.org.ua/> (дата звернення: 03.10.2024).
6. Діти відвідали літні спортивні табори за підтримки фонду. *Kateryna Biloruska Foundation*. URL: <https://biloruska.foundation/shchaslyve-lito-300-ditej-vidvidaiut-litni-sportyvni-tabory-za-pidtrymky-foundation/> (дата звернення: 03.10.2024).
7. Діти війни – Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Головна*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny> (дата звернення: 23.08.2024).

8. Діти та війна - Карітас України. *Карітас України*. URL: <https://caritas.ua/cyf/dity-ta-vijna/> (дата звернення: 23.08.2024).
9. Діти та війна. Навчання технік зцілення. Для дітей віком від 8 до 18 років / Патрік Сміт, Атле Дирегров, Вільям Юле / пер. з англ. О. Антонишин; наук. ред. Катерини Явної. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2022. 108 с.
10. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. *War Childhood Museum Ukraine*. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/> (дата звернення: 26.10.2024).
11. Досвід Ізраїлю: як побудувати сильну державу під час війни. *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/openmind/20249638-dosvid-izrayilyu-yak-pobuduvati-silnu-derzhavu-pid-chas-vijni> (дата звернення: 03.10.2024).
12. Ємельянова О.Я. Психолого-педагогічна реабілітація й адаптація дітей переселенців. *Журнал прикладної психології*. 2004. N 1. С. 44-45.
13. Запустився курс "Кризова психологічна допомога" в Тернополі | *Kateryna Biloruska Foundation*. URL: <https://biloruska.foundation/parimatch-foundation-zapustyv-kurs-kryzova-psykholohichna-dopomoha-dlia-psykholohiv-irts/> (дата звернення: 03.10.2024).
14. Зливков В., Лукомська С. Діти війни: теоретико-методичні і практичні аспекти психологічної допомоги. Київ. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2022. 95 с..
15. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с.
16. Ініціатива з подолання травм біженцями. *Catchafire*. URL: https://www.catchafire.org/organizations/refugee-trauma-initiative_21920/ (дата звернення: 26.10.2024).
17. "Казкотерапія" для дітей: як казки можуть допомогти в розвитку | *Kateryna Biloruska Foundation*. *Kateryna Biloruska Foundation*. URL: <https://biloruska.foundation/kazkoterapiia-dlia-ditej/> (дата звернення: 03.10.2024).

18. Конвенція про права дитини. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 26.10.2024).
19. Консультації з військового та сімейного життя. *Military OneSource*. URL: <https://www.militaryonesource.mil/benefits/military-family-life-counseling-program/> (дата звернення: 23.10.2024).
20. Куліді Н. Дитинство під обстрілами: чи можна змусити батьків або опікунів вивезти дитину у безпеку? – Евакуація.City. *Евакуація.City*. URL: <https://evacuation.city/articles/266505/ditinstvo-pid-obstrilami-chi-v-okupacii-chi-mozhna-zmusiti-batkiv-abo-opikuniv-vivezti-ditinu-u-bezpe> (дата звернення: 26.10.2024).
21. Міністерство молоді та спорту України - Проект «СпівДія заради Дітей» вже в дії. *Головна | Міністерство молоді та спорту України*. URL: <https://mms.gov.ua/news/proekt-spivdiya-zaradi-ditej-vzhe-v-dii#:~:text=«СпівДія%20заради%20Дітей»%20-%20це,10%20та%2011-12%20років.> (дата звернення: 23.08.2024).
22. Міністерство соціальної політики України. Обговорення проектів нормативно-правових актів – Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/727/> (дата звернення: 23.08.2024).
23. Наш вплив. *Save the children*. URL: <https://www.savethechildren.net/our-impact> (дата звернення: 26.10.2024).
24. Новини України: Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо словника воєнного часу. *Гал-інфо*. URL: https://galinfo.com.ua/news/rekomendatsii_komisii_z_zhurnalistiskoi_etyky_shchodo_slovnyka_voiennogo_chasu_383410.html (дата звернення: 26.10.2024).
25. Онлайн-курс "Фізична культура на межі психіки та тіла" - Катерина Билоруска Foundation. *Kateryna Biloruska Foundation*. URL: <https://biloruska.foundation/onlajn-kurs-fizychna-kultura-na-mezhi-psykhiky-ta-tila/> (дата звернення: 03.10.2024).

26. Перша психологічна допомога: посіб. для тренера / уклад.: Гірник А.М., Чернобровкіна В.А. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 96 с.
27. Підтримай дитину. *Громадська організація Підтримай дитину*. URL: <https://helpchild.org.ua/main/uk/> (дата звернення: 03.10.2024).
28. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny> (дата звернення: 26.10.2024).
29. Пов'язаний з бойовими діями посттравматичний стресовий розлад у дітей та підлітків. Частина 1. *Інформаційний портал MozOk.ua | Доступно про складні хвороби*. URL: <https://mozok.ua/anxietydisorder/article/3724-povyazaniy-z-bojovimi-diyami-posttravmatischnij-stresovij-rozlad-u-dtej-ta-pd> (дата звернення: 23.08.2024).
30. Посібник INSPIRE Дії для впровадження семи стратегій задля припинення насильства стосовно дітей : Посібник. м.Одеса : Всесвіт. орг. охорони здоров'я, Од. Благод. Фонд «Шлях до дому», 2019.
31. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26.01.2016 р. № 936-VIII : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text> (дата звернення: 28.09.2024).
32. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
33. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-п#Text> (дата звернення: 23.08.2024).

34. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 17.08.2024).
35. Про охорону дитинства. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 23.08.2024).
36. Програма гуманітарної грошової допомоги ЮНІСЕФ для українців. *Access Denied*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-cash-transfers> (дата звернення: 03.10.2024).
37. Програма СОС Діти – СОС Дитячі Містечка в Україні. *СОС Дитячі Містечка в Україні*. URL: <https://sos-ukraine.org/nasha-robota/shhobrobymo/programma-sos-dity/> (дата звернення: 23.08.2024).
38. Проект ‘‘Надання соціально-психологічної підтримки та допомоги населенню під час війни’’. *МГО «Міжнародний центр розвитку і лідерства»*. URL: <https://ildc.org.ua/proyekt-nadannya-sotsialno-psyhologichnoyi-pidtrymky-ta-dopomogy-naselennyu-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 23.08.2024).
39. Проекти | Help Us Help UA – благодійна організація, яка надає освітню підтримку та гуманітарну допомогу Україні. *Help Us Help UA – благодійна організація, яка надає освітню підтримку та гуманітарну допомогу Україні | благодійна організація, яка надає освітню підтримку та гуманітарну допомогу*. URL: <https://helpushelpua.com/проекти/> (дата звернення: 23.08.2024).
40. Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка (МНПСС) - СОС Дитячі Містечка в Україні. *СОС Дитячі Містечка в Україні*. URL: <https://sos-ukraine.org/nasha-robota/shhobrobymo/mhpss/> (дата звернення: 03.10.2024).
41. ПТСР у дітей - чим це небезпечно та як виявити - enableme.org.ua. *EnableMe* Україна. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/ptsr-u-ditej-cim-ce-nebezpecno-ta-ak-viaviti-8856> (дата звернення: 26.10.2024).

42. Розвиток і вікова періодизація дітей та підлітків. *Головна сторінка*. URL: <http://multycourse.com.ua/ua/page/16/93> (дата звернення: 23.08.2024).
43. Розділ 4. Права дитини – Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2023 році. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - Головна*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-4-prava-dytyny> (дата звернення: 26.10.2024).
44. Свобода Р. Ситуація з дотриманням прав дітей в Ізраїлі. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/890802.html> (дата звернення: 03.10.2024)
45. Соколова-Стех Г. Як війна впливає на прихисток дітей-сиріт в Україні – DW – 26.10.2022. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/sistema-bula-paralizovana-ak-vijna-vplivae-na-prihistok-ditejsirit-v-ukraini/a-63553401> (дата звернення: 23.08.2024).
46. Соціально-психологічна реабілітація дітей – Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України. Головна*. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialnopsihologichna-reabilitaciya-ditey.html?PrintVersion> (дата звернення: 03.10.2024).
47. «Спільно» – програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні. *Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support> (дата звернення: 23.08.2024).
48. «Спільно» – програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support> (дата звернення: 03.10.2024).
49. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія. НУБіП, 2017. URL: <https://doi.org/10.31812/0564/1425> (дата звернення: 17.08.2024).
50. Царенко Л., Пророк Н., Запорожець О., Креймеєр Д., Гридковець Л., Ковальчук О., Невмержицький В., Кондратенко Л., Манилова Л., Чекстере О., & Палієнко. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.

51. Штифурак В.С., & Шаманська О.І. (2020). Психологічна допомога: види, підходи та напрями. Навчальний посібник. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К». 340 с.
52. ЮНІСЕФ в Україні. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення: 03.10.2024).
53. About - ENOC. *ENOC*. URL: <https://enoc.eu/who-we-are/about/> (date of access: 26.10.2024).
54. About us – Barnahus. *Barnahus*. URL: <https://www.barnahus.eu/en/about-us/> (date of access: 26.10.2024).
55. CTRN UK. *CTRN UK*. URL: <https://childhoodtraumanetwork.co.uk> (date of access: 26.10.2024).
56. Fostering Connections to Success and Increasing Adoptions Act of 2008. *Congress.gov*. URL: <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-bill/6893> (date of access: 21.10.2024).
57. Home – Trauma Smart. *Trauma Smart*. URL: <https://traumasmart.org/> (date of access: 26.10.2024).
58. Juvenile Justice Sourcebook / Edited by W.T. Church II, D.W. Springer, A.R. Roberts [2nd edition]. 2014. New York: Oxford University Press. 671 p.
59. Mental Health. Психологічна допомога дітям та реабілітація під час війни | Kateryna Biloruska Foundation. *Kateryna Biloruska Foundation*. URL: <https://biloruska.foundation/mentalne-zdorovia/> (дата звернення: 03.10.2024).
60. Mental health for Syrian refugees: Triumphant over trauma. *Homepage / Concern Worldwide*. URL: <https://concernusa.org/news/mental-health-for-syrian-refugees/> (date of access: 26.10.2024).
61. Programs. *Welcome To ACF / The Administration for Children and Families*. URL: <https://www.acf.hhs.gov/cb/about/programs> (date of access: 03.10.2024).
62. Save the Children. *Українська мережа за права дитини*. URL: <https://childrights.org.ua/members/save-the-children/> (date of access: 26.10.2024).

63. The European Network Of Ombudspersons For Children (ENOC). *STGM / Sivil Toplum Geliştirme Merkezi*. URL: <https://www.stgm.org.tr/en/networks-platforms/european-network-ombudspersons-children-enoc> (date of access: 26.10.2024).
64. The National Child Traumatic Stress Network. *The National Child Traumatic Stress Network*. URL: <https://www.nctsn.org/> (date of access: 03.10.2024).
65. Ukrinform. Дар'я Герасимчук, уповноважена Президента з прав дитини. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3582693-dara-gerasimcuk-upovnovazena-prezidenta-z-prav-ditini.html#:~:text=Загалом%20в%20Україні%20понад%2068,внаслідок%20сале%20обставин%20воєнного%20стану>. (дата звернення: 23.08.2024).
66. *Welcome to – Digital Library NAES of Ukraine*. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732745/1/Збірник_НУШ_2022.pdf (дата звернення: 23.08.2024).
67. Welcome To ACF | The Administration for Children and Families. *Welcome To ACF | The Administration for Children and Families*. URL: <https://www.acf.hhs.gov/> (date of access: 03.10.2024).